

УДК 321.01

DOI: 10.33663/1563-3349-2020-87-319

В. М. ТАРАСЮК

ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ: ВІДМІННОСТІ Й СПІЛЬНІ ОЗНАКИ

Досліджуються основні типології політичних режимів, їх спільні та відмінні ознаки. Аналізуються сучасні проблеми та виклики демократії. Автор розглядає причини й потенційні наслідки занепаду ліберальної демократії. Подано аналіз базових інструментів демократії.

Ключові слова: політичні режими, демократія, авторитаризм, тоталітаризм.

Tarasjuk Volodymyr. Political regimes: differences and common features

The main typologies of political regimes, their common and distinctive features are studied. Current problems and challenges of democracy are analyzed. The author examines the causes and potential consequences of the decline of liberal democracy. The article presents an analysis of the basic tools of democracy.

Key words: political regimes, democracy, authoritarianism, totalitarianism.

Основою класичних типологій політичних режимів є умови доступу до влади (конкурентне чи неконкурентне отримання влади суб'єктами політики), мета-мотивація політичних акторів й рівень залучення громадян до державного управління. Класичним є розподіл політичних режимів на тоталітарні, авторитарні та демократичні. Проте дана (класична) типологізація політичних режимів не дозволяє чітко виокремити спільне й відмінне в методах і засобах здійснення державної влади в сучасних суспільствах. У науковому дискурсі політичні режими багатьох сучасних країн не можуть бути віднесеними до одного з класичних режимів й переважно межують між авторитаризмом та демократією.

Наразі центральним об'єктом дослідження представників суспільних наук, сфера наукової розвідки яких зосереджена навколо типології політичних режимів, є дослідження демокра-

тії та відповідних суспільних процесів, пов'язаних із цією формою політичного правління.

Перш, ніж досліджувати спільні й відмінні риси демократії та інших політичних режимів, розглянемо процес розвитку й формування наукової думки щодо трьох основних типологій політичного правління.

Політичний режим ми розглядатимемо як сукупність характерних для певного типу держави владно-політичних відносин, засобів і методів реалізації державної влади, домінуючих форм взаємодії влади і суспільства, які в сукупності становлять механізм функціонування політичної системи. Ядром політичного режиму вважатимемо владні відносини в надрах державного апарату, методи та принципи державного управління, ідеологію та філософію діяльності посадовців, політиків, державних службовців.

Розуміння сутності та різноманітності форм політичного режиму сягає давніх давен. Усвідомлення форм та методів владарювання, підкріплених відповідними владно-політичними відносинами, знаходимо як у спадщині давньогрецьких мислителів (режим Солона в Афінах, Лікурга — у Спарті, Філолая — у Фівах, режим принципату за Октавіана Августа, домінанту — за Діоклетіана, преторіанський режим Римської імперії тощо), так і в античній політичній філософії (у творах Платона, Аристотеля, Полібія, Цицерона).

Першу спробу наукової класифікації політичних режимів здійснив Платон, запропонувавши розрізняти відомі на той час форми політичного правління на «правильні» (монархія, аристократія) та «неправильні» (олігархія, демократія, тиранія, тимократія) [1, с. 221, 329–345]. Аналіз зазначених режимів привів філософа до висновку щодо нездатності як «неправильних», так і певною мірою «правильних» держав забезпечити «загальне благо» суспільства. Це спонукало філософа до розробки «ідеальної» держави, концепція якої через тисячоліття перетворилася на науковий базис усіх тоталітарних політичних форм правління.

Погляди вчителя розвинув та вдосконалив Арістотель. Він першим застосував емпіричний метод — спостереження та індукцію, розкрив соціальну природу походження політичної

влади та проаналізував ціннісно-мотиваційні фактори здійснення державного управління.

Арістотель удосконалив класифікаційні критерії форм політичного режиму: число правлячих осіб (один, декілька, більшість) і вищу мотивацію правителів (загальне благо або приватний інтерес). Якщо правителі діють альтруїстично заради досягнення загального блага, така держава є «правильною». Якщо ж очільниками рухає приватний інтерес або альтруїзм поступово перероджується на егоїзм – така держава стає «неправильною» [2, с. 488–489].

Стабільність режиму, за Арістотелем, є наслідком дотримання паритету рівності та свободи. При цьому рівність може бути як кількісною, що зумовлює появу демократичного режиму, так і «за шляхетністю» (основа аристократичного та монархічного режимів). Свобода суспільства залежить як від зазначеної вище мотивації правителів, так і від формування середнього класу громадян-власників. Порушення цього паритету призводить до трансформації режиму – його «виродження» або повалення, адже «стійким державним ладом є лише такий, за якого здійснюється рівність у відповідності до шляхетності й за якого кожен користується тим, що йому належить [3]».

Класифікація режимів Арістотеля вплинула на розвиток політичної думки кількох тисячоліть. За триста років після Арістотеля практично на ті ж форми політичних режимів вказує Марк Тулій Цицерон. Щоправда, демократія в Арістотеля є однією з найгірших форм, тоді як для Цицерона демократія є найкращою: «Лише в такій державі, де влада народу найбільша, може бути свобода. Адже приємнішого за неї немає нічого» [4, с. 61]. В характеристиках умов стабільності політичного режиму Цицерона заслугове на увагу визначення пріоритетності поміркованості, злагоди та дотримання конституційних принципів, моральних чеснот політичних лідерів.

Згодом Ніколо Макіавеллі на основі історичного аналізу режимів різних держав класифікував механізми стабілізації правлячих режимів. Філософ вважав більш міцними та стабільними монархії, оскільки «в республіках більше життя, більше ненависті, більше жага помсти; у них ніколи не вмирає й не може вмерти пам'ять про минулу свободу [5, с. 16]».

Шарль-Луї Монтеск'є вперше заговорив про залежність політичного режиму (форми правління) від географічного чинника. Він пояснював формування режимів східних деспотій особливостями природно-кліматичних умов Азії. Проте основна його увага приділена європейським політичним режимам, при цьому в основі виокремлення республіканської, монархічної та деспотичної форм політичного режиму немає географічних факторів: «Республіканське правління — те, за якого верховна влада знаходиться в руках або всього народу, або частини його; монархічне — за якого управляє одна людина, але за допомогою встановлених незмінних законів; тоді як у деспотичному все поза всяких законів і правил рухається волею і свавіллям однієї особи» [6, с. 77].

Георг Гегель одним із перших звернув увагу на те, що сутність політичного режиму визначається діалектикою взаємодії громадянського суспільства з державою. Історично визначено три типи такої взаємодії. Згідно з першим держава виконує волю громадянського суспільства, вона є лише «нічним сторожем, коли громадяни сплять». За такого підходу громадяни «наймають» державу з її посадовцями та державним апаратом для політичного управління суспільством заради досягнення загального блага. Якщо при цьому держава недостатньо сумлінно виконує свої функції або порушує права громадян, останні вправі скасувати відповідні політико-управлінські рішення й навіть «звільнити» винних представників держави, уряд тощо. Подібний характер владних відносин, як правило, формує демократичний політичний режим.

Другий тип передбачає такі відносини між громадянським суспільством і державою, за яких держава повністю поневолює суспільство, робить громадян «гвинтиками» державної системи. За умов, коли держава стає понад усе, коли інтереси кожного громадянина підкорені «вищим інтересам держави (нації)» і утопічна (як правило) мета державно-суспільного розвитку повністю поглинає права й свободи людини, можна говорити про формування тоталітарного політичного режиму.

Третій тип взаємодії громадянського суспільства з державою характеризується існуванням певного балансу, рівноваги сил між громадянським суспільством й інститутом держави. Влада

в такій державі має свої, відмінні від народних, інтереси, проте вимушена рахуватися з громадською думкою, допускаючи той чи інший ступінь індивідуальних прав і свобод. Такі ознаки притаманні авторитарному режиму.

За характером взаємодії держави та громадянського суспільства склалася сучасна класична та найбільш поширена типологія політичних режимів і систем, де зміст політичного режиму визначається рівнем забезпеченості громадян свободою з боку держави. Обсяг повноважень влади, способи і методи її діяльності, ступінь свободи індивідів дозволяють чітко віднести існуючий у суспільстві політичний режим до одного з базових типів: демократичного, тоталітарного чи авторитарного.

Одним із перших поняття «режим» в його сучасному значенні на початку ХХ ст. застосував родоначальник досліджень політичної еліти Гаetano Моска. На основі аналізу внутрішніх механізмів функціонування режимів, насамперед принципів передачі політичної влади шаблями соціальної піраміди, він запропонував нову типологію політичних режимів – як механізм рекрутування еліт. Зокрема, на цій підставі Моска вирізняє бінарні типології: «аристократичний – демократичний» та «автократичний – ліберальний» політичні режими. У першому випадку доступ до політичної еліти держави відкритий або всім громадянам (демократичний режим), або тільки представникам вузької, виділеної за принципом походження або статку соціальної групи (аристократичний режим). У останньому – владними повноваженнями наділяється або одноосібний правитель (автократичний режим), або влада делегується широкими верствами населення за допомогою виборів (ліберальний режим) [7].

Оригінальну типологію політичних режимів на початку ХХ ст. запропонував В. Липинський. У «Листах до братів-хліборобів» він виокремлює, по-перше, «демократію з республікою»; по-друге, «охлократію з диктатурою» (під якою розуміє владу організованої меншості над народом у стані натовпу на кшталт більшовизму); по-третє, «класократію з правовою – законом обмеженою і законом обмежуючою – монархією» (де активна меншість – виборна аристократія – обмежує свою владу послухоном монархові, обмеженому, в свою чергу, законами, ухвалени-

ми в законодавчих установах представниками класів) [8]. Як представник консервативної течії, В. Липинський саме останню конституційну монархію вважав за найкращу форму державного устрою.

Представники Чиказької політологічної школи Г. Лассуелл та А. Каплан на початку ХХ ст. зробили спробу висунути більш детальні критерії, на основі яких політичні режими можна віднести до того або іншого типу: межі впливу політичної влади; механізм поділу гілок влади на гілки; спосіб рекрутування політичної еліти; відповідальність влади перед народом; механізм розподілу суспільних благ; можливість оскаржити владні рішення. Проте створити більш ідеалістичну типологію авторам не вдалося. Вони виділяли ті ж два «ідеальні» типи режиму – демократію та деспотію. На думку Лассуелла та Каплана, демократію відрізняють три основні характеристики: влада здійснюється максимально відповідально; політичний процес є відкритим; користь від влади розподіляється між всіма елементами політичної структури. Політична система вважається авторитарною, якщо правлячі кола мають перевагу щодо контролю над керованими і не обмежені ними в процесі ухвалення та реалізації рішень [9].

Найбільш послідовний опис тоталітарної системи запропонувала Ханна Арендт у праці «Витоки тоталітаризму». Родовими ознаками тоталітаризму вона визначила: терор як норму управління суспільством; контроль однієї політичної організації над усіма соціальними підсистемами (політикою, економікою, культурою та ін.); всеосяжну ідеологію як інструмент такого контролю [10, с. 393–396, 442].

Одна з найбільш відомих класифікацій політичних режимів ХХ ст. була запропонована американським ученим Р. Далем. Свою типологію він розглядав за рівнем політичної конкуренції (ступінь залучення опозиції до політичного процесу) і рівнем політичної участі (відсоток громадян, що мають реальну можливість боротися за владу і брати участь у формуванні політики). За Далем, режиму «закритої гегемонії» відповідає мінімальний рівень політичної конкуренції при низькому залученні громадян до політичного процесу. «Гегемонія участі» передбачає низьку конкуренцію при значному «залученні громадян». Висока

конкуренція у поєднанні з низьким залученням — це «конкурентна олігархія», а висока конкуренція з високим залученням становлять «поліархію» [11, с. 290]. Цей термін Р. Даль запозичив у Арістотеля, але значно розвинув його. Учений припустив, що участь громадян у політиці визначається не тільки виборчим законодавством, а й іншими умовами, наприклад, широким набором ліберальних прав і свобод, що дозволяють відстоювати громадянські інтереси в суспільно-політичній сфері.

Сучасний стан демократичного політичного режиму описано в дослідженнях таких учених, як Колін Крауч — автор книги «Пост-демократія», Джейсон Бренон («Проти демократії»), Ян-Вернер Мюллер («Спори про демократію: політичні ідеї в Європі ХХ ст.»), Дуглас Мюррей («Безумство мас») та Джон Данн («Не зачаровуватися демократією»). Вказані дослідники висвітлюють гострі проблеми й виклики ліберальної демократії кінця ХХ — початку ХІ ст. й пропонують власні авторські шляхи вирішення щодо тих чи інших виявлених та перспективних загроз, які постають перед світовою демократичною спільною.

Розуміння сучасного стану демократії неможливе без ознайомлення з новітніми визначеннями демократії. Одне з визначень наводиться в останній редакції Словника Макміллана, а саме: «Демократія — це система управління, за якої люди голосують, щоб вибрати людей, які будуть ними управляти». Стенфордська Енциклопедія Філософії визначає демократію як «метод прийняття групових рішень, які передбачають рівноправність учасників у найважливішому етапі колективного волевиявлення». Вищезгаданий Д. Данн, перефразовуючи висновки Арістотеля та Платона, зазначає, що «в політичній практиці демократія — це ідея, яка постійно коливається між легковірністю та параноєю» і далі продовжує: «300 років потому слово «демократія» було синонімом не доброго, а поганого правління; лабіринт демократії сьогодні — це не лише інтелектуальний тупик, це ще й реальна політична загроза; розмови про демократію заспокоюють й дезінформують; щоб заблокувати їх наркотичну дію й відновити певну ясність думок, нам доведеться змінити наші лексичні звички і доволі радикально перелаштувати мислення» [12].

Головними цінностями демократії вважаються: 1) фундаментальні права людини, 2) участь громадян у політичному житті,

3) відповідальний і зрілий громадянин, 4) публічне обговорення усіх важливих питань політичного й соціального життя, 5) громадянська гідність. Це ключові критерії відмінності демократії від авторитаризму чи тоталітаризму.

Водночас, наприклад, станом на 2014 рік 70% населення США не знали Конституції США й жодним чином не впливали на прийняття політичних рішень. Навряд чи ситуація змінилася сьогодні. [13]. Німецький когнітивіст Р. Маусфельд зазначає, що «сучасна демократія надає нам право голосу, але не покладає за це жодної відповідальності».

Очевидно, що безвідповідальність сучасної політики сприяє розвитку головних загроз демократії: 1) непомітна революція еліт, 2) впливові інтелектуали та експерти на службі ліберальних еліт, 3) уніфікація публічної сфери й необ'єктивність ЗМІ, 4) удосконалення технік маніпуляції й пропаганди на основі новітніх досягнень когнітивних наук, 5) друге «повстання мас»: розвиток популізму, радикальних рухів й неконтрольованого впливу соцмереж. Наслідки таких процесів зазвичай призводять до авторитаризму й тоталітаризму.

Том Ніколс у книзі «Смерть експертизи: як інтернет вбиває наукові знання» наводить факти того, як сучасна політика і медіа вже багато років поспіль зраджують демократичні цінності заради влади окремих суб'єктів політики [14].

Американська політологиня Венді Браун у своїх працях «Знищення демосу» та «В руїнах неолібералізму» також доводить тенденцію зростання антидемократичної політики на Заході [15].

Широкі дискусії щодо демократизації розпочалися в Європі та США на початку ХХ ст. До цього часу більшість європейських держав були тоталітарними. Навіть Муссоліні та Гітлер, критикуючи ліберальних політиків, закликали до «істинної народної демократії», де, як з'ясувалося, домінують фашизм і нацизм. Відтоді будь-яка критика демократії сприймається більшістю як пропаганда нацизму чи фашизму – антипод демократичного політичного устрою. Хоча демократія, як будь-який інший політичний режим, потребує конструктивної критики і аналізу з метою подальшого розвитку, збереження та захисту – критика ілюзій демократії є боротьбою за демократію, а не проти неї.

Політична криза, що охопила Європу після Першої світової війни, сприяла розвитку дискусії щодо демократії. Науковці, політики та експертне середовище шукали відповіді на питання: демократія, велика ілюзія чи реальність; як демократизувати суспільство в Європі та США; як обмежити вплив неосвічених громадян на політичні процеси; а «народ», це хто. Пошук відповідей на ці питання породив дві теорії, одна виникла в континентальній Європі, інша у США. Згодом дискусія переросла у суперечку між Джоном Дьюї та Уолтером Ліппманом.

Перший вважав, що виховання та освіта здатні створити якісне громадянське суспільство, спроможне до самоорганізації й формування ефективної влади.

Натомість У. Ліппман заперечував своєму опоненту, обґрунтовуючи позицію тим, що «примус до добровільного підкорення повинен був зникнути з появою демократії, але він не зник; насправді ж значно удосконалив свою техніку за допомогою пропаганди, так, що тепер більше не можливо вірити у базові принципи демократії» [16, 22]. «Психологічні дослідження спільно із сучасними засобами комунікації кардинально змінили демократичну практику; відбувається революція більш важлива, ніж будь-яка економічна трансформація» [17, 158]. Альберт Гор у своїй книзі «Атака на розум» зазначає: «У 1922 році, коли світ вперше довідався про радіо, Муссоліні, Гітлера і Сталіна, Уолтер Ліппман запропонував прихильникам демократії засвоїти техніку пропаганди, хоча він і не використовував цього слова. Замість цього, він вжив визначення «фабрика згоди»» [16, 157].

Вперше в політичному середовищі слово «пропаганда» було замінено на PR (з англ. «public relations» – зв'язки з громадськістю) Едвардом Бернейсом. Винахідник PR писав: «Свідома й розумна маніпуляція способами поведінки та думками має є вагомим елементом демократичного суспільства» [18].

Пол Лазерсфельд, автор терміна «лідер суспільної думки», зазначав: «Слід спрямувати на громадян потік інформації, щоб у них виникла ілюзія інформованості» [19].

Автор поняття «м'яка сила» політолог Джозеф Най також проповідує перевагу комунікаційних (інформаційних) технологій над силовою агресією та примусом [20].

Слід відзначити чотири фактори сучасної техніки маніпуляції, розроблені У. Ліппманом: 1) видавати думки за факти; 2) фрагментувати факти з метою втрати загального сенсу; 3) позбавляти факти їх реального контексту; 4) надавати фактам новий, необхідний для індоктринації контекст.

Аналізуючи сучасні засоби масової маніпуляції, когнітивіст Райнер Маусфельд відзначає, що демократична пропаганда спрямована не на формування помилкових цінностей, а на блокування здорового глузду, наших природніх людських оцінок й відволікання він дійсного контексту [13]. Ми здатні бачити, чути, але не розуміти, що насправді відбувається. Це і є основною метою «фабрики згоди».

Том Ніколс відзначає, що «Інтернет породжує необ'єктивні відчуття, що думки більшості людей рівносильні «фактам»» [14, 199].

Наукові дослідження західних представників суспільних наук, публікації журналістів, коментарі експертного середовища переконливо свідчать про загострення кризи сучасної демократії. Сформульований Р. Міхельсом на початку ХХ ст. «залізний закон олігархії» демонструє свою дієвість і актуальність. Популізм, радикалізація суспільних процесів, неконтрольований вплив соцмереж вже стали невід'ємною складовою політики ХХІ ст.

Демократія потребує, а тоталітаризм вимагає високої політичної активності громадян, участі/залученості суспільства у публічних процесах. Єдина відмінність полягає у волевиявленні. У демократичних системах громадяни мають можливість обирати за власним бажанням, а у тоталітарних — за вказівкою правлячих суб'єктів. Хоча зовні все виглядає однаково.

Чи можливо впровадити тоталітаризм, замаскувавши його демократичними декораціями? Так, щоб зовні й формально все мало ознаки демократичних процесів; щоб громадян непотрібно було примушувати чи залякувати але при цьому управляти їх політичним вибором, направляти бажання й думки, формувати пріоритети та цінності. Сучасні інформаційні технології спрямовані на поневолення свідомості громадян-виборців. За допомогою ЗМІ, соцмереж, реклами та пропаганди власники медіа —

правлячі еліти перетворюють демократію на сюжет з Колгоспу тварин Джорджа Оруела.

Світовій науці відомо і про гібридні політичні режими, і про транзитні/транзитивні, перехідні тощо. Усі ці види/підвиди політичних режимів зазвичай трансформуються з авторитарних та/чи тоталітарних у демократичні. А от чи можливо демократію трансформувати до рівня тоталітаризму, на це питання політична наука зможе дати відповідь у найближчі роки.

1. Платон. Государство. Собр. соч. В 4 т. Т. 3. Москва: Мысль, 1994. 654 с. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000418/st010.shtml>.
2. Аристотель. Сочинения в 4 т. Т. 4 / общ. ред. А. И. Доватура. Москва: Мысль, 1983. 830 с. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000353/st003.shtml>.
3. Радченко О. В., Хомуленко Т. Б. «Типологізація державноуправлінських режимів як системи суспільних відносин: класичні підходи».
4. Цицерон Марк Тулій. Про державу. *Філософія політики*: Хрестоматія: у 4 т. /авт.-упоряд.: В. П. Андрущенко (кер.) та ін. Київ: Знання України, 2003. Т. I. С. 59–66.
5. Макиавелли Н. Государь. Москва: Планета, 1990. 80 с. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000314/index.shtml>.
6. Монтескье Ш.-Л. О духе законов / сост., пер. и коммент. примеч. авт. А. В. Матешук. Москва: Мысль, 1999. 672 с.
7. Моска Г. Отрывки из работ «Теория правления и парламентское правление», «Элементы политической науки». Социс. 1994. №10, 12; 1995. №4, 5, 8. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Sem/06.php.
8. Липинський В. К. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. Київ, Філадельфія, 1995. 470 с. URL: <http://www.lrc.org.ua/lipinsky/lysty-ua.html>.
9. Lasswell H. D., Kaplan A. Power and Society. New Haven, 1950. URL: <http://mgimofp.narod.ru/>.
10. Арндт Х. Джерела тоталітаризму / пер. з англ. Київ: Дух і літера, 2002. 539 с.
11. Даль Р. Полиархия. Участие и оппозиция. *Западная наука в XX в.* Москва: Луч, 1994. 480 с.
12. Джон Данн. Не очаровываться демократией / пер. с англ. И. Кушнаревой. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2016. 160 с.
13. Mausfeld Rainer. Warum schweigen die Lämmer?: Wie Elitendemokratie und Neoliberalismus unsere Gesellschaft und unsere Lebensgrundlagen zerstören. Westend / 2019.
14. Nichols Tom. The death of expertise: the campaign against established knowledge and why it matters, first edition. Oxford University Press 2017.
15. Brown Wendy. In the Ruins of Neoliberalism: The Rise of Antidemocratic Politics in the West (The Wellek Library Lectures). 2019.
16. Гор Альберт. Атака на разум. Амфора. 2008. С. 480.
17. Lippmann Walter. Public Opinion: The Original 1922 Edition.
18. Bernays Edward. Propaganda / 2004.
19. Lazarsfeld Paul. Radio and the Printed Page: A Critical Reappraisal / 1941.
20. Nye Joseph S. Soft Power. The Means to success in world politics//N.Y. Public Affairs, 2004.
21. Залізний закон олігархії – принцип теорії еліт, згідно з яким будь-яка форма масо-

вої політичної організації, незалежно від її початкової авторитарності або демократичності, вироджується у владу небагатих обраних – олігархію; вперше сформульований вперше сформульований Р. Міхельсом (1876–1936) на поч. 20 ст.

Tarasjuk Volodymyr. Political regimes: differences and common features

Understanding the current state of democracy is impossible without familiarity with the latest definitions of «democracy». The first definition is given in the latest edition of Macmillan's Dictionary, namely: «democracy is a system of government in which people vote to choose the people who will govern them». The Stanford Encyclopedia of Philosophy defines democracy as «a method of group decision-making that presupposes the equality of participants in the most important stage of collective expression of will». Paraphrasing the conclusions of Aristotle and Plato, the aforementioned D. Dunn notes that «in political practice, democracy is an idea that constantly oscillates between gullibility and paranoia» and continues: «300 years later, the word» democracy «was synonymous not with good but with bad rule; the labyrinth of democracy today is not only an intellectual impasse, it is also a real political threat; talk of democracy calms and misinforms; to block their narcotic effects and restore some clarity of thought, we will have to change our lexical habits and quite radically rearrange our thinking».

The founders of modern political science, representatives of the famous Chicago school, G. Lasswell and A. Kaplan in the early twentieth century. attempted to put forward more detailed criteria on the basis of which political regimes can be attributed to one type or another: the limits of influence of political power; the mechanism of distribution of branches of power; the method of recruiting the political elite; responsibility of the government to the people; mechanism of distribution of public goods; opportunity to appeal against government decisions. However, the authors failed to create a more idealistic typology. They identified the same two «ideal» types of regime – democracy and despotism. According to Lasswell and Kaplan, democracy has three main characteristics: power is exercised as responsibly as possible; the political process is open; the benefits of power are distributed among all elements of the political structure. A political system is considered authoritarian if the ruling circles have an advantage over the controlled ones and are not limited by them in the process of making and implementing decisions.

Analyzing modern means of mass manipulation, cognitivist Rainer Mausfeld notes that democratic propaganda is not aimed at forming erroneous values, but at blocking common sense, our natural human judgments, and distracting it from the real context. We are able to see, hear, but not understand what is really happening. This is the main purpose of the «consent factory».

Key words: political regimes, democracy, authoritarianism, totalitarianism.